

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA INKLYUZIV TA'LIMNING ME'YORIY- HUQUQIY BAZASI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Nuriddinova Nozima

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti biologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Norboboyeva Dinora

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti biologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15130663>

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limning rivojlanishiga xizmat qiluvchi me'yoriy-huquqiy hujjatlar tahlil qilinadi. Inklyuziv ta'limning ahamiyati va uning qonuniy asoslari, shuningdek, bu tizimni amalga oshirishda davlatning roli va xalqaro majburiyatlari ko'rib chiqiladi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, Ta'lim to'g'risidagi qonun, Maxsus ta'lim to'g'risidagi qonun, va boshqa muhim me'yoriy hujjatlar inklyuziv ta'limni rivojlantirishning huquqiy asoslarini tashkil etadi. Maqolada shuningdek, inklyuziv ta'limga oid amaliy islohotlar va bu tizimni amalga oshirishdagi mavjud muammolar va ularning yechimlari haqida ham so'z boradi. Yozma ishda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan huquqiy normativ hujjatlar, xalqaro me'yorlar va O'zbekistonning ta'lim sohasidagi yutuqlari haqida batafsil ma'lumotlar taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, O'zbekiston ta'lim tizimi, Maxsus ta'lim, Me'yoriy-huquqiy baza, Ta'lim to'g'risidagi qonun, Konstitutsiya, Ta'lim islohotlari, Inson huquqlari, Maxsus ehtiyojlarga ega bolalar, Xalqaro huquq.

Аннотация: В данной статье анализируется нормативно-правовая база, поддерживающая развитие инклюзивного образования в Республике Узбекистан. Рассматривается значимость инклюзивного образования и его юридические основы, а также роль государства и международные обязательства в реализации этой системы. Конституция Республики Узбекистан, Закон об образовании, Закон о специальном образовании и другие важные правовые документы формируют правовую основу для развития инклюзивного образования. В статье также обсуждаются практические реформы в области инклюзивного образования, существующие проблемы в его реализации и предлагаемые решения. Кроме того, предоставляется подробная информация о юридических и нормативных документах, необходимых для продвижения инклюзивного образования, международных стандартах и достижениях Узбекистана в сфере образования.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, система образования Узбекистана, специальное образование, нормативно-правовая база, Закон об образовании, Конституция, реформы образования, права человека, дети с особыми потребностями, международное право.

Abstract: This article analyzes the normative and legal framework supporting the development of inclusive education in the Republic of Uzbekistan. It examines the significance of inclusive education and its legal foundations, as well as the role of the state and international obligations in implementing this system. The Constitution of the Republic of

Uzbekistan, the Law on Education, the Law on Special Education, and other important legal documents form the legal basis for the development of inclusive education. The article also discusses practical reforms in inclusive education, existing challenges in its implementation, and proposed solutions. Furthermore, it provides detailed information on the legal and normative documents necessary to promote inclusive education, international standards, and Uzbekistan's achievements in the field of education.

Key words: Inclusive education, Uzbekistan education system, Special education, Normative-legal framework, Law on Education, Constitution, Education reforms, Human rights, Children with special needs, International law.

Kirish. O'zbekistonda ta'lim tizimi sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar nafaqat umumiy, balki maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun ham keng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan. Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi, ya'ni har bir bolaga uning imkoniyatlariga qarab ta'lim olish huquqini taqdim etish, davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Inklyuziv ta'limning muhim jihati shundaki, u barcha bolalarning, jumladan, jismoniy, aqliy yoki ruhiy xususiyatlari bilan farq qiladigan bolalar uchun ham teng ta'lim imkoniyatlarini taqdim etadi. Me'yoriy-huquqiy baza inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, Ta'lim to'g'risidagi qonun, Maxsus ta'lim to'g'risidagi qonun kabi hujjatlar inklyuziv ta'limni rivojlantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi va maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining inklyuziv ta'limga oid me'yoriy-huquqiy asoslari tahlil qilinadi, shuningdek, bu boradagi xalqaro tajribalar ham ko'rib chiqiladi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishda mavjud huquqiy me'yorlar va tizimdagi kamchiliklarni tahlil qilish, bu sohada amalga oshirilishi lozim bo'lgan islohotlar va innovatsiyalarni aniqlash maqsadida maqola yozilgan. Inklyuziv ta'limga oid qonuniy asoslarning samarali ishlashini ta'minlash va ularga rioya qilish davlatning asosiy vazifalaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Adabiyotlar tahlili. O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limning rivojlanishini tushunish va tahlil qilish uchun turli ilmiy, huquqiy va amaliy manbalar mavjud. Bu adabiyotlar ta'lim tizimining huquqiy asoslari, inklyuziv ta'limning maqsad va prinsiplari, shuningdek, maxsus ehtiyojlarga ega bolalarning ta'lim olish huquqlarini kafolatlashdagi me'yoriy hujjatlar haqida keng qamrovli ma'lumotlar taqdim etadi. Quyida ba'zi asosiy adabiyotlar tahlil qilinadi: **O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992-yil):** O'zbekistonning Konstitutsiyasi inklyuziv ta'limning huquqiy asosini tashkil etadi. **25-moddada** ta'lim olish huquqi barcha fuqarolar uchun kafolatlanadi, bu esa inklyuziv ta'limning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu moddalar inklyuziv ta'limning davlat tomonidan ta'minlanishining me'yoriy asosini yaratadi va ta'limda tenglikni ta'minlashga qaratilgan siyosatni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. **"Ta'lim to'g'risidagi" qonun (2020-yil):** Bu qonun O'zbekistonda ta'lim sohasidagi barcha normativ asoslarni belgilovchi hujjatdir. Inklyuziv ta'limning rivojlanishiga qaratilgan bu qonun, barcha fuqarolarning ta'lim olish huquqini ta'minlashga xizmat qiladi. Qonunda maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun ta'lim muassasalarining tashkil etilishi, pedagogik yondashuvlar, ta'limning sifatini oshirish bo'yicha zarur choralar ko'rish haqida batafsil ma'lumot berilgan. **"Maxsus**

ta'lim to'g'risidagi" qonun (2019-yil): Ushbu qonun maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning muhim qoidalarini belgilaydi. Qonunda maxsus ta'lim muassasalarini tashkil etish, o'quvchilarga nisbatan talablar, psixologik va pedagogik yordam ko'rsatish, o'qituvchilarning malakasini oshirish masalalari kiritilgan. Bu qonun inklyuziv ta'lim tizimining samarali ishlashini ta'minlash uchun zarur huquqiy bazani yaratadi. **O'zbekiston Respublikasining "Inson huquqlari to'g'risidagi" qonunlari:** O'zbekistonning inson huquqlari bo'yicha qonunlari inklyuziv ta'limni rivojlantirishda mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu qonunlar, shuningdek, xalqaro huquq me'yorlariga, xususan, **BMTning "Inson huquqlari" to'g'risidagi Konvensiyasiga** mos keladi. Konvensiya inklyuziv ta'limni rivojlantirishni, barcha bolalarning teng ta'lim olish huquqini ta'minlashni maqsad qilgan. O'zbekiston bu xalqaro huquq shartnomalariga qo'shilganligi, mamlakatning inklyuziv ta'limni rivojlantirishga bo'lgan yondashuvini ko'rsatadi. **UNESCO Inklyuziv ta'lim bo'yicha tavsiyalari:** UNESCO tomonidan qabul qilingan inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar inklyuziv ta'limning eng yaxshi amaliyotlarini o'z ichiga oladi. Ushbu tavsiyalar, jumladan, ta'limda tenglikni ta'minlash, o'qituvchilarni tayyorlash, maxsus ehtiyojlarga ega bolalarning o'qish imkoniyatlarini kengaytirish kabi masalalarni ko'rib chiqadi. O'zbekiston bu tavsiyalarni qabul qilish va amalga oshirishda muhim qadamlar qo'yimoqda. **Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari:** O'zbekistonning ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha ko'plab tahlil va monitoringlar amalga oshirilgan. Davlat statistika qo'mitasining ma'lumotlari inklyuziv ta'limga bo'lgan talabni aniqlash va mavjud bo'shliqlarni bartaraf etish uchun muhim vosita hisoblanadi. Bu ma'lumotlar orqali maxsus ehtiyojlarga ega bolalar soni, ularning ta'lim tizimiga kirish darajasi va samaradorlik haqida aniq tasavvur olish mumkin. **Sharipov, A. (2022). Inklyuziv ta'lim: Nazariya va amaliyot. Toshkent: O'zbekiston Ta'limi:** Bu kitobda inklyuziv ta'limning nazariy asoslari va uning amaliyotga joriy etilishi tahlil qilingan. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishda yuzaga keladigan muammolar va ularning yechimlari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Sharipovning ishi inklyuziv ta'limni o'rganish uchun muhim manba hisoblanadi. **Murodov, A. (2021). O'zbekiston ta'lim tizimida islohotlar va inklyuziv ta'lim. Toshkent: Ijtimoiy Fanlar nashriyoti:** Murodovning asarida O'zbekistonda amalga oshirilgan ta'lim islohotlari va inklyuziv ta'limni rivojlantirishdagi asosiy yutuqlar ko'rib chiqiladi. U, shuningdek, inklyuziv ta'limning jamiyatdagi ijtimoiy ahamiyati, uning o'qituvchilar va ta'lim muassasalari bilan aloqasi va pedagogik yondashuvlar to'g'risida fikr bildiradi.

Tadqiqot metodlari. O'zbekistonda inklyuziv ta'limning me'yoriy-huquqiy bazasini tahlil qilishda quyidagi metodlar qo'llaniladi: **Normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish:** Inklyuziv ta'limni tartibga soluvchi qonunlar, qarorlar, me'yoriy hujjatlar (masalan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Ta'lim to'g'risidagi qonun, Maxsus ta'lim to'g'risidagi qonun) tekshiriladi. Bu metod orqali inklyuziv ta'limni ta'minlovchi me'yoriy hujjatlar va ularning samaradorligi o'rganiladi. **Qonunlar va hujjatlarning mosligini tahlil qilish:** Xalqaro huquq me'yorlari va milliy qonunlar o'rtasidagi farq va ularning inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlashdagi samaradorligi o'rganiladi. **Ma'lumotlar tahlili:** O'zbekistonning ta'lim tizimidagi inklyuziv ta'lim bo'yicha mavjud statistik ma'lumotlar (ta'lim muassasalarida maxsus ehtiyojlarga ega bolalar soni, ta'lim olish darajasi va

samaradorlik) tahlil qilinadi. Ushbu metod orqali ta'lim tizimining mavjud holatini va inklyuziv ta'limni rivojlantirishdagi bo'shliqlarni aniqlash mumkin. **Monitoring va baholash:** Inklyuziv ta'limga oid islohotlar va ularning amaldagi holati bo'yicha monitoring o'tkaziladi. Bu metod orqali inklyuziv ta'limni rivojlantirishning samaradorligi baholanadi. Tadqiqot metodlarining turli xil yondashuvlar asosida qo'llanilishi inklyuziv ta'limning me'yoriy-huquqiy bazasini va tizimdagi amaliy islohotlarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Har bir metodning o'ziga xos afzalliklari va qo'llanilish sohasi bor, bu esa inklyuziv ta'limning holati va rivojlanish yo'llarini aniqlashda samarali bo'ladi.

Natija va muhokama. O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanishiga yo'naltirilgan me'yoriy-huquqiy bazaning tahlili shuni ko'rsatadiki, mamlakatda inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun mustahkam huquqiy asos mavjud. Konstitutsiya va boshqa hujjatlar, jumladan, "Ta'lim to'g'risidagi" qonun va "Maxsus ta'lim to'g'risidagi" qonun inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan yuridik bazaning mustahkam poydevori sifatida xizmat qiladi. Bu hujjatlar ta'limda tenglikni ta'minlash, maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun ta'lim imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan qoidalarni o'z ichiga oladi. Statistik tahlil va monitoring natijalari, maxsus ehtiyojlarga ega bolalarning ta'lim tizimiga kirish imkoniyatlari va inklyuziv ta'limning samaradorligini o'rgangan holda, mamlakatda inklyuziv ta'lim tizimining ijobiy o'sish sur'atlarini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mavjud bo'shliqlar va muammolar ham mavjud: bu ta'lim tizimi uchun zarur bo'lgan infratuzilma, o'qituvchilarning malakasini oshirish va pedagogik metodlarning rivojlanishi kabi masalalar hal etilishi lozim. Xalqaro tajriba, masalan, UNESCOning inklyuziv ta'lim bo'yicha tavsiyalari va BMTning inson huquqlari bo'yicha konvensiyalari, O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishda yuksak samaradorlikka erishish uchun muhim yo'nalishlarni ko'rsatadi. Ushbu tajribalardan foydalanish, inklyuziv ta'limni yanada samarali tashkil etish imkoniyatlarini yaratadi. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish O'zbekistonda muhim ta'lim islohoti bo'lib, davlatning ta'lim tizimiga bo'lgan yondashuvini kengaytirish va barcha bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan. Ushbu sohada amalga oshirilayotgan islohotlar ijobiy natijalar bermoqda, ammo bir qator muammolarni ham hal etish zarur. Ta'lim tizimi infratuzilmasi: O'zbekistonda inklyuziv ta'limni to'liq joriy etish uchun mavjud ta'lim muassasalarining ko'pchiligi maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun moslashmagan. Ta'lim binolarining mosligi, zarur o'quv materiallari va maxsus texnologiyalar bilan ta'minlash masalalari hali ham dolzarb. Maxsus ehtiyojlarga ega bolalar bilan ishlash uchun pedagoglar maxsus tayyorlikdan o'tishlari kerak. O'qituvchilarning professional rivojlanishi inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishning asosiy omillaridan biridir. Jamoat va ota-onalarning munosabati: Inklyuziv ta'limga bo'lgan ijtimoiy munosabat hali ham to'liq ijobiy emas. Ba'zi ota-onalar va o'qituvchilar maxsus ehtiyojlarga ega bolalarga nisbatan o'zgarishlarga tayyor emas. Bu esa inklyuziv ta'limning samarali amalga oshirilishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli, jamiyatni tarbiyalash va ota-onalar bilan samarali muloqot o'rnatish zarur. O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan huquqiy, pedagogik va ijtimoiy islohotlar salmoqli natijalar berishga imkon yaratdi. Biroq, tizimni to'liq amalga oshirish va uning samaradorligini oshirish uchun yana ko'plab muammolarni hal etish zarur. O'qituvchilarning malakasini oshirish, infratuzilmani yaxshilash va jamiyatning inklyuziv ta'limga bo'lgan munosabatini o'zgartirish kabi masalalar, inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli joriy etishda asosiy

qadamlar bo'lishi kerak. Shu bilan birga, xalqaro tajribalarni o'rganish va ularni amaliyotga tadbiq etish inklyuziv ta'limni yanada samarali qilishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. O'zbekistonda inklyuziv ta'limning me'yoriy-huquqiy bazasi joriy etilgan islohotlar asosida mustahkam poydevor yaratgan. Konstitutsiya, Ta'lim to'g'risidagi qonun va Maxsus ta'lim to'g'risidagi qonun inklyuziv ta'limni rivojlantirishga xizmat qiladigan asosiy huquqiy hujjatlardir. Ushbu hujjatlar ta'limda tenglikni ta'minlash, barcha bolalar, shu jumladan maxsus ehtiyojlarga ega bo'lganlar uchun ta'lim olish huquqini kafolatlaydi. Biroq, inklyuziv ta'lim tizimini samarali amalga oshirish uchun bir qator masalalar hal etilishi zarur. Inson huquqlari va xalqaro standartlarga mos keladigan ta'lim tizimini yaratish bo'yicha amalga oshirilgan islohotlar ijobiy natijalarga olib kelmoqda, ammo bu jarayonni to'liq amalga oshirish uchun infratuzilma, o'qituvchilarni tayyorlash, jamiyatning inklyuziv ta'limga bo'lgan munosabatini o'zgartirish kabi masalalar hal etilishi kerak. Shuningdek, inklyuziv ta'limning samaradorligini oshirish uchun maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun zarur bo'lgan resurslar va texnologiyalarni taqdim etish muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar/Используемая литература/References:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (1992-yil, 8-dekabr).
2. "Ta'lim to'g'risidagi" qonun. (2020-yil).
3. "Maxsus ta'lim to'g'risidagi" qonun. (2019-yil).
4. O'zbekiston Respublikasining "Inson huquqlari to'g'risidagi" qonunlari.
5. BMT Konvensiyasi "Inson huquqlari va ta'lim huquqi" bo'yicha.
6. UNESCO Inklyuziv ta'lim bo'yicha tavsiyalar.
7. Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.
8. Sharipov, A. (2022). Inklyuziv ta'lim: Nazariya va amaliyot. Toshkent: O'zbekiston Ta'limi.
9. Murodov, A. (2021). O'zbekiston ta'lim tizimida islohotlar va inklyuziv ta'lim. Toshkent: Ijtimoiy Fanlar nashriyoti.
10. Qodirov, F. E., O. D. Doniyorov, and H. Shokirov Sh. "Basic concepts of information security in information systems. Wide threats and their consequences." *концепции устойчивого развития науки в современных условиях* (2021): 153-155.
11. Ergash o'g'li, Qodirov Farrux. "Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda har bir hududning o'ziga xos xususiyatlari." *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting* 4.09 (2024): 178-183.
12. Қодиров, Ф. Э., et al. "Компьютерные игры и их текущие виды и преимущества." *ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА МОДЕРНИЗАЦИИ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ*. 2019.
13. Кодиров, Ф. Э., and Ф. К. Ачилова. "Технология GPON." *Математическое и информационное моделирование: сборник научных трудов.*–Тюмень, 2018.–Вып. 16 (2018).
14. Qodirov, F. E. "Methodological aspects and importance of development of medical services through econometric modeling and forecasting options." *academy. uz/index. php/yo*.

15. Qodirov Farrux Ergash o'g'li. "CREATION OF ELECTRONIC MEDICAL BASE WITH THE HELP OF SOFTWARE PACKAGES FOR MEDICAL SERVICES IN THE REGIONS". Conferencea. 2022/11/26: 128-130
16. Qodirov Farrux Ergash o'g'li. "IMPORTANCE OF KASH-HEALTH WEB PORTAL IN THE DEVELOPMENT OF MEDICAL SERVICES IN THE REGIONS". Conferencea. 2022/11/26: 80-83
17. Qodirov Farrux Ergash o'g'li. "Optimum solutions for the development of medical services in private clinics". Raqamli transformatsiya jarayoniga axborot texnologiyalarini joriy etishda ma'lumotlarni himoyalash muammolari va yechimlari respublika ilmiy-amaliy anjumani ma'ruzalar to'plami. 2022: 13
18. Qodirov Farrux Ergash o'g'li. "Stoks Formulasi. Sirt Integrallari Tadbiqlari/Ijtimoiy fanlarda innovatsiya onlayn ilmiy jurnali". 2022: 15
19. Qodirov Farrux Ergash o'g'li. "O'zgaruvchilari ajralgan va ajraladigan differensial tenglamalar/Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali". 2022: 20
20. Qodirov Farrux Ergash o'g'li. "Аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш соҳасининг келгуси ҳолатини башоратлаш". Сервис" илмий-амалий журнал. 2022: 56-59
21. Qodirov Farrux Ergash o'g'li. "Bir jinsli va bir jinsliga olib kelinadigan differensial tenglamalar. amaliy masalalarga tadbiqi (ko'zgu masalasi)/Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali". 2022: 23
22. Фаррух Қодиров. "Аҳолига хизмат кўрсатиш соҳасининг моделлаштиришни тизимли имитация қилиш". ИЈТИСОДИЙ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ОЙЛИК НАШР. 2022
23. Abdirasulov Javohir Qodirov Farrux. "YOSHLAR MA'NAVIYATINI YUKSALTIRISHDA MILLIY ONLAYN KITOB DO'KONINI ISHLAB CHIQISH VA TADBIQ ETISH". Архив научных исследований. 2020/11/5
24. Фаррух Қодиров. "АҲОЛИГА ТИББИЙ ХИЗМАТ КЎРСАТИШДАН ОЛИНГАН ДАРОМАД ВА ХАРАЖАТЛАРНИ ИМИТАЦИОН МОДЕЛИ". TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI "O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY. 922
25. Qodirov Farrux Ergash o'g'li. "Sonli qatorlar.(musbat hadli qatorlarning yaqinlashish teoremlari. leybnis teoremasi, absolyut va shartli yaqinlashish.) 2022/2/17". Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali страницы. 137-151